

ДО ПИТАННЯ ПРО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ВБИВСТВА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

УДК 343.53(477)

Актуальність теми визначається тим, що Україна на шляху до євроатлантичної інтеграції повинна реформувати свою правову систему, в тому числі й систему кримінального права. В зв'язку з цим актуальним стає порівняльний аналіз окремих кримінально-правових засобів протидії злочинам. Адже, лише вивчаючи досвід інших європейських держав ми зможемо успішно вирішити питання приведення українського кримінального законодавства до вимог Європейської Спільноти.

Польща є одним з найближчих до України сусідів, які за останні кільканадцять років успішно реформували свою правову систему на шляху до членства в НАТО та до Європейського Союзу. Саме ці чинники дають підставу вважати, що проведення порівняльного аналізу проблем відповідальності за вбивство може бути корисним для подальшого удосконалення українського кримінального законодавства а також пов'язаної з цими проблемами доктрини кримінального права.

Метою даної статті є проведення порівняльного аналізу системи та структури кваліфікуючих ознак вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща, а також вивчення можливості використання польського досвіду з метою удосконалення чинного кримінального законодавства України про відповідальність за вбивство.

Стан дослідження. Досліджуваній проблематиці присвячені праці багатьох українських та польських науковців, зокрема, М. Будин-Кулік, В. Вольтера, В.К. Грищука, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, М.І. Хавронока, М. Цієсяка, А. Цоля. Однак, залишається багато дискусійних моментів, зокрема, щодо класифікації кваліфікуючих обставин при вбивстві, розумінні їх змісту тощо..

Виклад основних положень. Перш ніж приступити до характеристики вбивства при кваліфікуючих обставинах за кримінальним правом України та Республіки Польщі необхідно з'ясувати поняття кваліфікуючих обставин та у чому полягає відмінність між цими обставинами, та обставинами, що обтяжують покарання. В юридичній літературі з приводу цього питання нема єдності думок.

Деякі вчені вважають, що істотної різниці між цими обставинами немає. Так, А. П. Козлов зазначає, що вони мають єдину правову основу. Зокрема, як ті, так й інші: 1) характеризують або ступінь виразності елементу складу злочину, або ознаки злочину, що знаходиться за рамками його складу; 2) як правило, не мають універсального характеру; 3) як правило, відносяться не до одного, а до декількох видів злочинів; 4) враховуються тільки тоді, коли вони

конкретно виражені; 5) посилюють відповідальність винного. На його думку, лише при призначенні покарання вони відрізняються між собою за характером їх застосування. Тому, вважає він, нема потреби у виділенні двох самостійних видів обтяжуючих кримінальну відповідальність обставин [1, 9].

Інші вчені вважають відмінність між цими обставинами істотною. Вони акцентують увагу на тому, що обставини, які передбачені в статтях Особливої частини КК, фактично включені в склад злочину і тим самим впливають на кваліфікацію діяння. Цим зазначені обставини істотно відрізняються від обставин, які передбачені в Загальній частині КК, оскільки ці обставини не є ознаками відповідних складів злочинів і тому вони не впливають на кваліфікацію, а враховуються судом лише при визначенні конкретного виду та розміру покарання [2, 25; 3, 10]. У зв'язку з цим, на їх думку, слід чітко розмежовувати зазначені види обтяжуючих кримінальну відповідальність обставин. Більш того, окремі вчені вважають за доцільне для позначення цих видів обставин уживати різну термінологію в кримінальному законодавстві. Зокрема, на думку Л.О. Прохорова, обставини другого виду слід називати “кваліфікуючими обставинами” безпосередньо в статтях Особливої частини Кримінального кодексу [4, 101].

На наш погляд, юридична природа цих видів обставин є різною.

Обставини, що обтяжують покарання та передбачені в Загальній частині КК України, не є ознаками складу злочину. У зв'язку з цим їх наявність в справі не впливає на кваліфікацію злочину і, відповідно, не впливає на визначення формалізованих меж покарання за певний злочин. Значення цих обставин полягає в тому, що, за наявності їх в справі, більшість із них обов'язково повинні враховуватися судом при індивідуалізації покарання, тобто при призначенні конкретного виду й розміру покарання. Наявність таких обставин у кримінальній справі дозволяє правозастосовним органам індивідуалізувати вид і розмір покарання в межах, передбачених санкцією відповідної статті Особливої частини КК України. Їх установлення є підставою для призначення судом більш суворого покарання. Зокрема, за наявності в санкції статті Особливої частини КК України, за якою засуджується злочинець, двох і більше основних видів покарання – обрати більш суворий вид покарання; в межах відносно визначеної санкції – призначити покарання ближче до верхньої межі; якщо в санкції статті міститься факультативне додаткове покарання – застосувати його.

На відміну від обставин, передбачених у Загальній частині, обставини, що передбачаються в диспозиціях статей Особливої частини КК, є ознаками відповідних складів злочинів. А отже, вони впливають на кваліфікацію злочину і, відповідно, – на встановлення меж, у яких суд обирає конкретний вид і розмір покарання. Ці обставини, як правило, не можуть впливати на індивідуалізацію покарання. Навіть, якщо та чи інша обставина, що вказується в диспозиції статті Особливої частини кримінального закону як ознака злочину, водночас передбачена в якості обтяжуючої обставини в ст. 67 КК

України, за загальним правилом вона не повинна враховуватись при призначенні покарання за такий злочин [5].

В зв'язку з цим, в цій статті обставини, що обтяжують покарання і впливають на кваліфікацію ми будемо називати кваліфікуючими обставинами.

Аргументом в користь цієї позиції може слугувати також й польський досвід. В доктрині кримінального права Республіки Польщі виділяють основні, а також кваліфіковані та привілейовані склади злочинів [6, 49-51]. Кваліфіковані склади злочинів, як і в українському кримінальному праві, утворюються шляхом додавання до основного складу злочину ознак, що підвищують ступінь суспільної небезпеки діяння [7, 29]. Ці ознаки є обставинами, які могли б братися до уваги під час призначення покарання, але законодавець з різних причин, диференціюючи кримінальну відповідальність, надає їм статусу ознак складу злочину. З формальної позиції кваліфіковані склади злочинів відрізняються від основного складу злочину, як правило більшою кількістю ознак, однак, за змістом різниця між ними полягає в різному ступені суспільної небезпеки діяння [6, 50]. Польський науковець Л. Лернел зазначає, що кваліфіковані та привілейовані склади злочинів, з одного боку, відрізняються від основного складу злочину більшою кількістю його ознак, що впливають на ступінь суспільної небезпеки, а з іншого – становлять окремий склад злочину, внутрішнім виразом чого є більш детальний опис ознак складу злочину в диспозиції та інший вид чи розмір покарання, що передбачається за вчинення цього злочину [8, 87]. Таку ж оцінку кваліфікованим видам складі злочинів дає й Верховний Суд Республіки Польщі [9].

Стаття 115 КК України є унікальною в своєму роді, оскільки це єдина стаття в Особливій частині, яка містить пункти. Частина 2 статті 115 КК України передбачає так звану “специфічну частину” одного юридичного складу злочину з альтернативними кваліфікуючими ознаками, але враховуючи те, що їх дуже багато, і бажаючи відокремити їх одну від одної, законодавець представив їх окремими пунктами, яких налічується тринадцять.

При цьому, тут законодавець непослідовний, оскільки в окремих пунктах представлено декілька обтяжуючих обставин. Зрозуміло, бажано дотримуватись єдиного підходу, щоб кожна з цих обставин була представлена на рівні окремого пункту ч. 2 ст. 115 КК України.

В юридичній літературі неодноразово намагались класифікувати обставини, передбачені ч.2 ст. 115 КК України. Найпоширенішою є та класифікація, в основу якої покладено елементи й ознаки складу злочину. Так, наприклад С.В. Бородін виділяє дві групи обставин [10, 82-83]:

- 1) ті, що характеризують об'єктивні ознаки вбивства;
- 2) ті, що характеризують суб'єктивні ознаки та особу винного.

Т.А. Плаксина, деталізуючи цю класифікацію, виділяє наступні групи ознак [11, 41-42]:

- 1) що характеризують об'єкт складу злочину;

- 2) що характеризують об'єктивну сторону складу злочину;
- 3) що характеризують суб'єкт складу злочину;
- 4) що характеризують суб'єктивну сторону складу злочину.

Приблизно таку ж класифікацію проводить І.Я. Козаченко, однак, він виділяє ще одну групу ознак: таких, що характеризують як об'єктивну, так і суб'єктивну сторону складу злочину [12, 21].

Дещо іншу класифікацію пропонує Н.І. Загородніков, виділяючи лише три групи обставин [13, 24]:

- 1) ознаки, що характеризують мотив і мету вбивства;
- 2) ознаки, що характеризують суб'єкта вбивства;
- 3) ознаки, що характеризують спосіб вчинення злочину.

Між всіма переліченими класифікаціями принципової різниці немає: всі вони ґрунтуються на характеристиці різних елементів чи ознак складу злочину.

Незважаючи на те, що така класифікація не позбавлена недоліків, оскільки деякі з ознак умисного вбивства, що передбачені в ч.2 ст. 115 КК України, неможливо віднести до однієї групи (наприклад, особлива жорстокість характеризує і спосіб вчинення злочину, тобто об'єктивну сторону, і особу винного), все ж таки з нею можна погодитися. Така класифікація є зручною для вивчення кваліфікуючих ознак і їх співвідношення між собою.

В одному злочині об'єктивні ознаки можуть без обмежень поєднуватися як з собою, так і з суб'єктивними ознаками. Це правило поширюється й на суб'єктивні ознаки, що характеризують особу винного. Суб'єктивні ознаки, що характеризують мотив та мету злочину, можуть без обмежень поєднуватися з об'єктивними ознаками, а також з суб'єктивними ознаками, що характеризують особу винного. Однак, їх поєднання між собою є обмеженим. Так, зокрема, відповідно до п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [14], у випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч. 2 ст. 115 КК України), яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство.

Кваліфіковане вбивство передбачено § 2 та 3 ст. 148 КК Республіки Польщі. Зокрема § 2 ст. 148 КК Республіки Польщі передбачає 4 пункти, в яких викладені кваліфікуючі ознаки, зокрема:

- 1) вбивство з особливою жорстокістю;
- 2) в зв'язку з взяттям заручника, звалтуванням або розбоєм;
- 3) з мотивів, що заслуговують на особливе засудження;
- 4) з використанням вогнепальної зброї або вибухових матеріалів.

Крім того, §3 цієї ж статті передбачає відповідальність за вбивство одним діянням більше ніж одну особу, а також вчинене особою, що була засуджена за вбивство.

Слід зазначити, що чинний КК Республіки Польщі 1997 року вперше ввів поняття кваліфікованого виду вбивства. До цього попередній кодекс 1969 року передбачав лише основний та привілейований склади умисного вбивства.

Як недолік слід виділити те, що в окремих пунктах § 2 ст. 148 КК Республіки Польщі представлено декілька кваліфікуючих обставин, а також те, що кваліфікуючі ознаки викладені не в одному, а в двох (2 і 3) параграфах.

В доктрині польського кримінального права усі кваліфікуючі ознаки поділяють на три основних види [15, 36]:

- 1) ознаки, що характеризують наслідки;
- 2) ознаки, що характер діяння;
- 3) ознаки, що характеризують як наслідки, так і діяння.

Ознаки, що характеризують наслідки, виступають після вчинення суспільно небезпечного діяння і відносяться до його наслідків. Такі ознаки деколи називають ще динамічними. Вони становлять не значну частину усіх кваліфікуючих ознак, передбачених КК Республіки Польщі. Структура кваліфікованого складу злочину, що характеризує наслідки повинна складатися з двох складових: перша складова – це діяння, яке само по собі утворює основний склад злочину, а друга – наслідок, при наявності якого утворюється кваліфікований склад злочину.

Ознаки, що характеризують діяння мають місце з самого початку вчинення злочину. В зв'язку з цим їх ще називають статичними. До останньої групи відносяться ознаки, що стосуються або можуть стосуватися як діяння, так і наслідків.

Кваліфікуючі ознаки, що характеризують діяння, є найбільшою групою усіх кваліфікуючих ознак, передбачених в КК Республіки Польщі. В свою чергу, їх класифікують на наступні види [6, 54]:

- 1) ознаки, що характеризують об'єкт злочину;
- 2) ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину;
- 3) ознаки, що характеризують суб'єкт злочину;
- 4) ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону злочину.

В зв'язку з цим, можна провести аналогію щодо класифікації кваліфікуючих ознак, яка наявна в доктрині кримінального права України.

Усі кваліфікуючі ознаки вбивства стосуються діяння і, відповідно, підлягають класифікації на підвиди за вищевказаними критеріями.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід прийти до висновку, що проблема визначення структури та системи кваліфікуючих обставин при вчиненні вбивства не є вичерпною і потребує подальшого дослідження.

1. Козлов А. П. *Отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве.*

Автореферат дис. канд. юр. наук. – М., 1978.

2. Карпец И. И. *Отягчающие и смягчающие обстоятельства в советском уголовном*

праве. – М., 1959.

3. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве. Учебное пособие для студентов, изучающих спецкурс «Вопросы теории и практики назначения наказания» / под ред. Е. А. Фролова. – Ярославль, 1977.
4. Прохоров Л. А. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву. Канд. дис. – М., 1972.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2004 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0007700-03>
6. Kokot R.: Zbójstwo kwalifikowane, Wrocław, Uniwersytet Wrocławski, 2001, 297 s.
7. Świda W.: Prawo karne, s. 222; Wolter W.: Wykład prawa karnego na podstawie kodeksu karnego z 1969 r., Kraków, 1970.
8. Lernell L.: Wykład prawa karnego. Część ogólna, t. I, Warszawa 1969.
9. Вирок Саду Найwyżшого з 7 квітня 1971 р., IV KR 22/71, OSNPG 1971/20/181.
10. Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни. – М., 1977.
11. Плакшина Т.А. Уголовная ответственность за убийство. Общие вопросы ответственности за убийство. – Барнаул, 1988.
12. Козаченко И.Я. Уголовное право/ И.Я. Козаченко, З.А. Незнамов. – М., 1998.
13. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. – М., 1961.
14. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-03>
15. Bojarski T.: Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym, Lublin, 1979.

Маковецька Н.Є. До питання про кваліфікуючі ознаки вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща

В статті розглядаються проблеми кваліфікуючих ознак вбивств за кримінальному праві України та Республіки Польща. Проводиться порівняльний аналіз на основі польського досвіду, обґрунтовуються пропозиції, щодо удосконалення чинного КК України.

Ключові слова: вбивство, кваліфікуючі ознаки, Україна, Республіка Польща.

Маковецкая Н.Е. К вопросу о квалифицирующие признаки убийства по уголовному праву Украины и Республики Польша

В статье рассматриваются проблемы квалифицированных обстоятельств убийства в уголовном праве Украины и Республики Польша. Проводится сравнительный анализ, на основании польского опыта вносятся предложения к усовершенствованию действующего уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: убийство, квалифицированные обстоятельства, Украина, Республика Польша.

Ma Kovetska N.E. On the aggravating circumstances murder under criminal law of Ukraine and Poland

The Issues of aggravated homicide according to the Criminal Law of Ukraine and the Republic of Poland are discussed in the article. The author provides comparative analyses of this

issues and gives proposition for improving of the criminal legislation of Ukraine.

Key words: murder, qualifying features Ukraine, Republic of Poland.

Медицький І.Б.

ТЕОРІЯ НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИННОСТІ: TERRA INCOGNITA КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

УДК 343.97

Оцінюючи спрямованість сучасного стану кримінологічних досліджень в Україні, доводиться й надалі відзначати існування так званих «сірих плям» – областей наукового пошуку, які вже давно повинні перебувати у фокусі уваги. Констатація цього факту є ще більш незрозумілою з огляду на теоретичну і практичну значущість поставлених до розв'язання фундаментальних проблем. Такою «сірою» плямою є і питання наслідків злочинності, інтерес до вивчення якого перебуває на доволі низькому рівні. Як слушно зауважують М.М. Бабаєв і В.Е. Квашис, «не требует специальной аргументации научная и общественная потребность в исследованиях, посвященных методологии познания социальных последствий преступности, механизмов их возникновения и развития, технологии и методике определения масштабов политического, социального, материального, морального и иного вреда, причиняемого преступностью, факторам, способствующим умножению объема и минимизации этого вреда» [4, с.3-4]. Безумовно, що існуюча ситуація жодним чином не узгоджується із потребами розвитку сучасної кримінологічної науки. Усвідомлення реальної, а не «адаптованої» до потреб можновладців цифри, що позначає собою суспільні втрати, пов'язані зі злочинністю, постане наріжним каменем формування ефективної політики держави, виробленню стратегії і тактики протидії криміналітету.

Аналіз правової літератури дає підстави стверджувати, що більшість кримінологічних досліджень мали своїм предметом виявлення закономірностей впливу соціальної дійсності на злочинність, її стан, рівень, динаміку, структуру, тобто на кількісні та якісні показники. Загальну оцінку наслідків злочинності можна простежити у працях А.А. Герцензона, І.І. Карпеца, Н.Ф. Кузнецової, А.Б. Сахарова, А.С. Шляпочникова; більш конкретну, що стосується різновидів кримінально караного поведінки – у роботах А.Д. Берензона, В.П. Власова, Т.І. Кочарова, В.Г. Танасевича тощо. Власне моменти, що характеризували саме соціальну шкоду від злочинності, розкриті у публікаціях Г.А. Аванесова, М.М. Бабаєва, Л.А. Бикова, А.Е. Жалинського, В.Н. Кудрявцева. Сучасна кримінологія уже нараховує у своєму арсеналі доробок науковців, присвячений саме теорії наслідків злочинності (праці М.М. Бабаєва, В.Е. Квашиса, Л.В. Кондратюка, В.В. Лунєєва, В.С. Овчинського), однак комплексних, системних досліджень цієї проблеми навести в якості прикладу немає можливості.

З огляду на вищевикладене, поставимо за мету окреслити значимість